

ТОВАРИСТВО «РУСЬКА БЕСІДА» В ГРОМАДСЬКОМУ ЖИТТІ ЗАКАРПАТТЯ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.

У статті проаналізовано процес створення та діяльності товариств «Руська Бесіда» в Закарпатті у другій половині ХІХ ст.

Ключові слова: *Закарпаття, «Руська Бесіда», культурно-просвітницький рух, національний рух.*

Період 1860-х – початок 1870-х рр. характеризувався піднесенням національного руху українців Закарпаття. В цей час на території регіону, завдяки активній діяльності невеликої частини «будителів», створюється ряд громадських, культурно-просвітніх організацій, основне призначення яких полягало в консолідації інтелігенції і духовенства та їх спільній культурно-просвітницькій діяльності серед народу. Одним із таких громадських об'єднань була «Руська Бесіда».

Порушена автором проблема на сьогоднішній час залишається не вивченою. В історичній літературі є лише кілька згадок про існування товариства «Руська Бесіда» в Закарпатті у 1860-ті рр. [7, с.37; 14, с.95; 6, с.38]. Тільки в праці В. Лукича «Угорська Русь, її розвій і теперішній стан» є дещо більше інформації стосовно досліджуваного автором питання. Зокрема, у ній відзначено, що в першому році існування казино (тоді так називали об'єднання (клуби), які використовувалися для відпочинку та спілкування) нараховувало 128 членів, які розмовляли між собою угорською мовою, а причини швидкого занепаду товариства полягали в апатії та боязні (ймовірно, йдеться про страх бути переслідуваними угорською владою – Р.М.) його членів [16, с.20]. У сучасній українській історіографії ця проблема залишається поза увагою істориків, що свідчить про необхідність її комплексного вивчення.

1861 р. у Львові було засноване перше українське культурно-просвітнє товариство клубного типу «Руська Бесіда», яке мало сприяти розвитку громадського життя і піднесенню національного духу українців Галичини [15; 8, с.97]. Невдовзі ідея заснування аналогічного товариства виникла і в Закарпатті. Ініціаторами проекту стали М. Гомичков та І. Данилович. 1865 р. вони подали клопотання надзупану Ужанського комітату для отримання дозволу на проведення зборів із представників української громади, які мали вирішити питання необхідності створення «Руської Бесіди». Він був виданий О. Негребецьким і на його основі вже 1 лютого 1865 р. в Ужгороді проводяться збори, в яких взяло участь 34 особи світського та духовного стану. В присутності крайового цісарського повіреного А. Томи головою зборів обрали комітатського головного писаря Г. Негребецького, а секретарем – вчителя Ужгородської гімназії К. Сабова. Збори прийняли ухвалу заснувати «Руську Бесіду» (казино), визначили причини і мету її створення, а також обрали комісію, що мала виробити статут товариства і прохання про його підтвердження урядом. 1 березня передбачалося провести засідання за-

гальних зборів, на які покладалася функція представити урядові офіційне прохання про відкриття «Бесіди». Дописувач з Ужгорода у своїй статті, поміщеній у львівській газеті «Слово», зазначав, що «це був один поступок у справі народної просвіти. Він зробив епоху в нашому житті і буде мати великі наслідки» [12].

На жаль, заснувати казино цього ж року закарпатським діячам не вдалося. Від часу проведення зібрань у лютому 1865 р. до отримання офіційного урядового підтвердження на відкриття «Руської Бесіди» пройшло два роки. Лише 26 січня (7 лютого) 1867 р. відбулися перші установчі збори товариства, головою якого обрали москвофіла М. Гомичкова, заступником голови – Т. Геревича, а секретарем – О. Давіловича. Також був сформований комітет із 14 осіб, який мав займатися справами клубного об'єднання [9], утвореного за зразком європейських казино (бесід) [3]. Метою діяльності товариства, як зазначав у газеті «Світ» О. Гомичков, визначалося піднесення просвіти серед народу [1]. Засобами реалізації даної мети слугували бібліотека, яка містила велику кількість різних книг, журналів та газет (як українських, так і угорських, німецьких, російських та ін. [11; 13]), та власне саме спілкування між членами клубу [1]. Приміщення казино складалося з трьох кімнат: читальні, більярдної, де розмовляли «по-руськи» (очевидно, мається на увазі російська мова, оскільки більшість членів товариства, як і його голова, притримувалися москвофільської позиції – Р.М.), та третьої кімнати, де розмовляли народною (українською) мовою [22; 11]. Саме тут і проходили щоденні зібрання місцевої інтелігенції та духовенства, де вони обмінювалися думками, дискутували на різні політичні теми, займалися читанням часописів (особливою популярністю, як зазначає львівська газета «Слово», користувалися «Московскія Вѣдомости» [4]) й відпочивали за грою в більярд [1].

Кількість членів товариства була невеликою. Влітку 1867 р. воно нараховувало 126 членів, із них 68 місцевих та 58 приїжджих осіб [20]. Наступного року їх кількість зросла до 150 осіб [22]. В основному ними були члени «Товариства св. Василя Великого» в Ужгороді. Так, біля 80 членів останнього входили до складу казино [17]. Важливою справою товариського об'єднання стало використання народної мови у процесі спілкуванні між собою. Ця тенденція була не випадковою, адже у статуті «Бесіди» окремим пунктом зазначалося, що одна з цілей його заснування – «вправлятися шляхом розмови і читання народною мовою» [22]. Це дозволяло їм у мовному питанні зайняти позицію, якої дотримувалася основна частина українського населення краю, і в подальшому здійснювати просвіту на зрозумілій для народу мові, а не на чужій угорській чи російській (а в дійсності язичій) мові.

В перший рік існування «Бесіди» всі її кімнати були переповнені людьми. Однак, на літо 1868 р. ситуація докорінно змінилася: в читальні зменшилася кількість газет, у більярдній рідко кого можна побачити, а третю кімнату взагалі закидали мотлохом [22]. У «Світі» один з членів товариства наводив наступні причини занепаду казино: по-перше, схильність його членів до роз'єднання,

незадоволеність один одним у веденні справами товариства, відмова частини членів вже після першого року існування товариства платити членські внески. Другу причину автор вбачав у тому, що до казино були прийняті люди, які не могли сприяти виконанню цілей, закріплених у статуті. В результаті склалася ситуація, за якої старші члени товариства почали пристосовуватися до нових: стали в «Бесіді» розмовляти не «по-руськи», принесли більше «неруських» (очевидно, угорських – Р.М.) газет. Поступово останні зайняли домінуючу позицію у клубі. У зв'язку з цим чимало старших представників товариства покинули казино, а його нові члени, не зважаючи на те, що добилися лідерства, також перестали бути членами клубного об'єднання. Звідси й випливає той факт, що кількість членів товариства на загальних зборах зменшилася із 150 до 19 [22].

Однак, така ситуація ще не свідчила про повний занепад «Бесіди». Як відомо, в 1869-1870 рр. ужгородське товариство часто організувало музично-розважальні вечори – бали з концертом [19; 21; 23], а в його приміщенні неодноразово проходили засідання Товариства св. Василя Великого [24]. Крім того, «Руська Бесіда» в Ужгороді була не єдиною в Закарпатті. В 1860-х рр. у Мараморош-Сиготі діяло кілька активних патріотично налаштованих представників української інтелігенції, які прагнули налагодити зв'язок з населенням, піднести його культурно-освітній рівень. 1868 р. завдяки їх старанню було отримано дозвіл угорського міністерства на відкриття в Сиготі «Руської Бесіди». Перше засідання товариства відбулося 9 березня 1868 р. Його урочистою промовою відкрив О. Шерегелій, а Е. Грабар зачитав вголос статут «Бесіди», після чого присутні підписалися в члени товариства. Головою «Бесіди» обирається І. Пастелій, заступниками голови – піджупан Є. Попович та М. Шуба, скарбником – Е. Грабар, секретарем – Волошин (на жаль ініціалів у джерелі не вказано – Р.М.). Функціонування товариства здійснювалося за рахунок добровільних внесків, насамперед самих членів казино [18].

Основними цілями діяльності «Бесіди» визначалися розвиток руської говірки, пробудження народного духу, надання допомоги селянським дітям, котрі навчалися у Сиготській гімназії, відкриття для них гуртожитку. Для того, щоб відкрити гуртожиток Е. Грабар організував музично-танцювальні вечори та бали, на яких збирали кошти для реалізації благородної ідеї [10]. Так, під час проведення музичного вечора й балу в комітатському будинку 20 лютого (4 березня) 1869 р. було зібрано 472 гульдени [2]. Проведення подібних вечорів було корисне не лише тим, що вони дозволяли збирати кошти на відкриття гуртожитку. Це також відіграло велику роль у згуртуванні інтелігенції, духовенства, молоді та представників старшого покоління, сприяло піднесенню національної свідомості населення. Так, під час концертів молодь хором співала такі пісні як «Я русин був», «Руська земля наша мати», «Горе браття» та ін. [10].

Як повідомляє газета «Слово», товариства «Руська Бесіда» існували також в Хусті та Пряшеві [5]. Аналогічну інформацію зна-

ходимо і в праці Г. Деволана [6, с.38]. Однак, автору не вдалося віднайти детальних відомостей про час їх створення, діяльність тощо. Не знаходимо інформації і про діяльність «Руських Бесід» в Ужгороді та Сиготі в 1870-х та наступних роках. Ймовірно, що з занепадом «Товариства св. Василя Великого» в 1871 р., припинилося й існування казино. Відбулося це не випадково, а під тиском мукачівського єпископа С.Панковича, котрий належав до числа мадяронів, сприяв проведенню політики мадяризації в краї та всіляко гальмував розвиток українського національного руху. Як зазначає в автобіографії І. Сильвай, єпископ з великим острахом дивився на діяльність «Руської Бесіди», оскільки там нібито займалися протизаконною політикою, читали небезпечні для церкви книги та газети, готували змови проти церковної влади та ін. [25, с.86, 106]. На думку І. Сильвая, саме внаслідок політики, яку проводив С. Панкович, ужгородська «Бесіда» і припинила свою діяльність [25, с. 116]. На нашу думку, з ініціативи мукачівського єпископа була припинена діяльність й інших «Бесід», що діяли на території Закарпаття.

Недовготривалий період існування закарпатських «Бесід» завадив їм зайняти те важливе місце в українському національному відродженні, яке в той час посіли аналогічні клубні товариства Галичини та Буковини. Байдушність, пасивність та безхребетність інтелігенції й духовенства з одного боку, та проведення угорською владою тотальної політики мадяризації з іншого, не дозволили розгорнути «Руським Бесідам» в Закарпатті широкої діяльності, налагодити широкий спектр діяльності серед населення, стати осередками громадського, культурно-просвітянського, і навіть політичного життя, хоч для цього і був закладений фундамент, який, однак, не витримав випробування часом. Проте, навіть ті результати, яких було досягнуто в Закарпатті, заслуговують на увагу, адже вони засвідчили активність частини інтелігенції та духовенства у розвитку громадського й національного руху в краї, їх боротьбу за піднесення рівня національної свідомості українців.

Список використаних джерел:

1. Александръ Ю.Г. Русская бесѣда (Казино) въ Унгварѣ / Ю.Г. Александръ // Свѣтъ. – Унгварь. – 1867. – Ч.3.
2. Выказаніе // Свѣтъ. – Унгварь. – 1869. – Ч.11.
3. Гомичковъ А.Ю. Нѣчто о нашей русской Бесѣдѣ / А.Ю. Гомичковъ // Свѣтъ. – Унгварь. – 1869. – Ч.9.
4. Движеніе народной жизни въ Угорской Руси // Слово. – Львовь. – 1873. – Ч.8.
5. Движеніе народной жизни въ Угорской Руси // Слово. – Львовь. – 1873. – Ч.12.
6. Деволан Г.А. Угорская Русь. Историческій очеркъ / Г.А. Деволан. – М. : Типографія Лебедева, 1878. – 50 с.
7. Дорошенко Д. Угорська Україна / Дмитро Дорошенко. – Ужгород, 1992. – 61 с.
8. Єкельчик С. Пробудження нації. До концепції історії українського національного руху другої половини XIX ст. / Сергій Єкельчик. – Мельбурн : Відділ славистики Університету ім. Монаша, 1994. – 124 с.

9. Игнатков Ю.Ю. Изъ Ужгорода (Русская Бесѣда) / Ю.Ю. Игнатков // Слово. – Львовъ. – 1867. – Ч.13.
10. Изъ Марморощаго сигота // Свѣтъ. – Унгварь. – 1869. – Ч.11.
11. Изъ Мукачова (Выборы чиновниковъ. Русская Бесѣда въ Ужгородѣ) // Слово. – Львовъ. – 1867. – Ч.33.
12. Изъ Ужгорода (Учрежденіе первой угро-русской Бесѣды въ Ужгородѣ) // Слово. – Львовъ. – 1865. – Ч.10.
13. Изъ Ужгорода // Слово. – Львовъ. – 1867. – Ч.40.
14. Карпатська Україна. Географія, історія, культура. – Львів : Український видавничий інститут, 1939. – 160 с.
15. Казино Руске // Слово. – Львовъ. – 1861. – Ч.88.
16. Лукичъ В. Угорська Русь, еи розвой и теперѣшній станъ / Василь Лукичъ. – Львовъ, 1887. – 30 с.
17. Общество св. Василя и Русская Бесѣда. Ужгородъ, дня 8-го (20-го) ноябрю // Свѣтъ. – Унгварь. – 1868. – Ч.44.
18. Отъ Сигота // Слово. – Львовъ. – 1868. – Ч.22.
19. Петричъ І. // Свѣтъ. – Унгварь. – 1869. – Ч.5.
20. Рѣчь // Свѣтъ. – Унгварь. – 1867. – Ч.5.
21. Свѣтъ. – Унгварь. – 1870. – Ч.1.
22. Ужгородъ, 26 іюля (7 Авг.) 1868 // Свѣтъ. – Унгварь. – 1868. – Ч.29.
23. Унгварская «Русская Бесѣда» // Свѣтъ. – Унгварь. – 1870. – Ч.28.
24. Унгварь, 1 (13) Ноября 1869 // Свѣтъ. – Унгварь. – 1869. – Ч.38.
25. Уриль Метеоръ (И.А. Сильвай). Автобіографія. – Ужгород : Школьная Помощь, 1938. – 131 с.

The paper explores the creation and operation of companies «Rus'ka Besida» in Transcarpathia in the second half of the nineteenth century.

Key words: *Transcarpathia, «Rus'ka Besida», a cultural and educational movement, national movement.*

Отримано: 19.10.2012

УДК 94(477.43)«15»:352.075

В. М. Михайловський

ГЕНЕРАЛЬНИЙ ПОДІЛЬСЬКИЙ СТАРОСТА СТАНІСЛАВ ЛЯНЦКОРОНСЬКИЙ (1510-1535 рр.)

На основі вивчення різноманітних джерел змальовано історичний портрет С. Ляницкоронського.

Ключові слова: *С. Ляницкоронський, король, уряд, Кам'янець, Подільське воеводство, шляхта, військова служба.*

Присутність серед урядницької шляхти на Поділлі представників малопольської шляхти та мажновладства була не новою. Починаючи з кінця XIV ст., часу коли Західне Поділля перейшло у володіння краківському воеводі Спиткові з Мельштина (1395-1399) та першому періодові Ягайлового володіння Поділлям (1402-1410), численні вихідці з цього регіону почали шукати кращої долі для себе та для своїх родин на сході [10, с.63-75, с.84-97]. Для них руські землі Польського королівства давали шанс на нові маєтки та уряди. Якщо менш заможні прагнули на королівській службі або під рукою тогочасних мажновладців здобути певні бенефіції для себе, то більш заможні – через посідання урядів, насамперед старостинських (як